

JADWIGA MAREK, ADAM WYDERKA
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

INWESTYCJE W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH

(Komunikat z badań Pracowni Społeczno-Ekonomicznej Struktury Wsi w IER)

Niniejsze opracowanie oparto na wynikach ankiety przeprowadzonej 1 lipca 1957 r. przez Pracownię Społeczno-Ekonomicznej Struktury Wsi IER w 80 wsiach zgrupowanych w 5 rejonach kraju¹. Badaniami ankietowymi objęto około 10 000 rodzin wiejskich, w tym rodzin posiadających gospodarstwa rolne powyżej 0,5 ha — 7614. Rodziny, które wystąpiły ze spółdzielni produkcyjnych, jak również rodziny bezrolne i działkowiczów do 0,5 ha, ze względu na ich odmienną sytuację ekonomiczną, wyłączone z powyższego opracowania.

Ankieta zawierająca szereg pytań dotyczących sytuacji społeczno-ekonomicznej rodziny zawierała między innymi pytania odnośnie inwestycji. Zakres pytań w ankiecie był ograniczony tylko do inwestycji budowlanych (wyłącznie nowe budownictwo), inwestycji na maszyny rolnicze i inwentarz żywy. Inwestycje na budynki obejmują dane: o rodzaju budynku (mieszkalne, gospodarcze) oraz o roku ukończenia budowy (rok ukończenia budowy jest tu rozumiany jako rozpoczęcie użytkowania budynku w całości lub częściowo). Wielkość wydatkowanej sumy na inwestycje podawana była przez prowadzącego gospodarstwo i zawiera koszty materiałowe oraz opłatę robocizny (bez robocizny własnej). W wypadku braku danych o sumie przeznaczonej na budownictwo, szacowano średnią wartość nowego budynku na podstawie danych z innych gospodarstw z tej samej lub sąsiedniej wsi. Przedstawiony materiał został ujęty w dwóch okresach: 1956/57 r. oraz 1953—1955, głównie jednak dotyczy okresu 1956/57. Skoncentrowanie się na okresie 1956—1957 było konieczne ze względu na inwestycje w inwentarz żywy, dla których dane obejmują tylko rok gospodarczy 1956/57. Okres 1953—1955 będzie porównywany tylko przy inwestycjach na budynki i maszyny.

Inwestycje na maszyny i narzędzia rolnicze obejmują dane o rodzaju maszyny oraz roku jej nabycia (w okresie od 1. I. 1956 do 30. VI. 1957). Wielkość wydatkowanej sumy na maszyny i narzędzia rolnicze uzyskano na podstawie szacunku według cennika nowych maszyn i narzędzi rolniczych z roku 1956/57.

Inwestycje na inwentarz żywy obejmują kupno koni roboczych i stada podstawowego, a więc buhajów i krów, knurów i macior oraz owiec dorosłych w okresie od lipca 1956 r. do lipca 1957 r. Wartość inwestycji obliczono posługując się cenami bilansowymi IER. Ustalanie wagi podanych sztuk oparto na szacunku przyjętym w Zakładzie Rachunkowości Rolnej IER.

Rozpowszechnienie i wielkość inwestycji

Częstotliwość dokonywania inwestycji przez gospodarstwa chłopskie była różna w poszczególnych rejonach kraju jak i w różnych grupach gospodarstw.

Najbardziej rozpowszechnione były inwestycje w rejonie środkowo-wschodnim, gdzie prawie co drugie gospodarstwo inwestowało. W rejonie środkowo-zachodnim, południowo-zachodnim i południowo-wschodnim inwestycje dokonywało mniej więcej co 3 gospodarstwo. Najmniejszy odsetek gospodarstw inwestujących (co piąte) wykazują dane z rejonu opolskiego (tab. 1).

¹ Komunikat o sposobie przeprowadzenia ankiety oraz o jej zakresie ukazał się w Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej nr 5/1957.

Tabela 1

Rozpowszechnienie i wielkość inwestycji w 1956/57 r.

Grupy obszarowe gospodarstw	Liczba gospodarstw zbadanych	Procent gospodarstw inwestu- jących	Przeciętna suma inwestycji na 1 gospodarstwo w zł		Na 1 gospodarstwo zbadane przypada w zł	
			zbadane	inwe- stujące	wartość produkcji towarowej	roczne dochody spoza gospo- darstwa
REJON ŚRODKOWO-ZACHODNI						
RAZEM	1 047	34,8	3 294	9 474	25 642	4 927
0,5 — 4 ha	402	15,4	1 770	11 473	5 720	10 445
4 — 7 „	162	37,7	3 089	8 204	19 671	1 782
7 — 14 „	338	48,8	4 094	8 387	35 568	1 778
14 — 20 „	104	52,9	5 876	11 110	57 797	859
20 i więcej	41	51,2	5 898	11 514	74 797	800
REJON ŚRODKOWO-WSCHODNI						
RAZEM	2 226	45,5	4 126	8 944	17 634	2 983
0,5 — 4 ha	639	30,2	3 088	10 223	7 549	5 785
4 — 8 „	974	47,7	3 819	7 999	15 110	2 094
8 — 12 „	397	58,7	5 082	8 658	24 303	1 766
12 i więcej	216	63,0	6 830	10 847	45 435	939
REJON POŁUDNIOWO-WSCHODNI						
RAZEM	2 864	29,1	3 241	11 440	8 076	6 320
0,5 — 3 ha	1 531	19,5	2 651	13 576	4 575	7 878
3 — 6 „	1 111	36,5	3 346	9 157	11 006	4 696
6 — 10 „	197	55,3	6 318	11 419	16 015	4 079
10 i więcej	25	76,0	10 449	13 748	23 183	3 626
REJON POŁUDNIOWO-ZACHODNI						
RAZEM	1 024	30,2	2 522	8 358	16 923	6 908
0,5 — 4 ha	472	12,5	561	4 490	6 467	10 626
4 — 10 „	436	44,7	3 818	8 538	25 997	4 048
10 — 12 „	88	48,9	5 107	10 451	25 037	3 081
12 i więcej	28	42,9	7 268	16 960	30 776	786
REJON OPOLSKI						
RAZEM	477	22,2	1 601	7 202	19 858	8 178
0,5 — 1 ha	76	5,3	1 151	11 873	1 606	14 041
1 — 4 „	192	13,5	862	6 362	8 778	9 239
4 — 8 „	152	36,2	2 381	6 581	29 420	5 211
8 — 12 „	48	41,7	2 869	6 885	53 511	3 928
12 i więcej	9	11,1	1 211	10 896	54 651	8 933

*) Dotyczy kredytów zaciągniętych w roku 1956 i do lipca 1957 r. i nie spłaconych do lipca 1957 r.

Pod tym względem zachodzą również różnice między poszczególnymi grupami obszarowymi. Podczas gdy w grupie od 0,5—4 ha inwestowało od 12 do 30% gospodarstw, to w grupach średnich już inwestowało od 30 do 50% gospodarstw, a w grupach największych od 40 do 76% gospodarstw. Inny nieco obraz przedstawia pod tym względem rejon opolski, gdzie najczęściej inwestowały gospodarstwa średniorolne. W najmniejszych i największych grupach obszarowych tego rejonu natomiast odsetek gospodarstw inwestujących znacznie spada.

Wysokość wydatkowanej sumy na inwestycje wykazuje też pewne cechy charakterystyczne dla poszczególnych rejonów i grup gospodarstw. Przeciętna wysokość sum zainwestowanych nie wykazuje istotnych różnic między rejonami; nieco niższa była w rejonie południowo-zachodnim i opolskim (7200—8400 zł), a nieco wyższa w rejonach środkowo-zachodnim i środkowo-wschodnim (8900—9500 zł). Pod względem wydatkowanej sumy na gospodarstwo inwestujące wyraźnie wyróżnia się rejon południowo-wschodni, gdzie suma ta jest najwyższa (11 400 zł). Jest to związane z dużym udziałem (prawie 50%) gospodarstw chłopów-robotników w reprezentacji tego rejonu.

Pod względem wysokości zainwestowanej sumy w poszczególnych grupach obszarowych występuje następująca prawidłowość: najwyższe sumy, od 10 000 do 13 000 zł, inwestują gospodarstwa najmniejsze i największe. W pozostałych gospodarstwach suma na inwestycje jest znacznie niższa i wynosi od 6000 do 9000 zł. Pod tym względem odbiega tylko rejon południowo-zachodni, gdzie suma zainwestowana rośnie równoległe ze wzrostem obszaru.

Dane tabeli 1, dotyczące wartości produkcji towarowej i wysokości rocznych dochodów spoza gospodarstwa, pozwalają przypuszczać, że wysokie stosunkowo sumy wydatkowane na inwestycje w gospodarstwach najmniejszych były możliwe przede wszystkim dzięki zarobkom osiąganym spoza gospodarstwa.

Kierunki inwestycji

Ankieta IER pozwala odpowiedzieć na pytanie nie tylko kto inwestuje i jaką sumę wydatkuje na inwestycje, lecz również daje orientację co do kierunków inwestowania i wysokości sumy przeznaczonej na każdy z rodzajów uchwyconych inwestycji (tabela 2).

We wszystkich rejonach kraju w badanym okresie chłopi najczęściej inwestowali w maszyny rolnicze, znacznie rzadziej w inwentarz żywy i budynki. Szczególnie wyraźnie występuje to zjawisko w rejonach środkowo-wschodnim i południowo-wschodnim, a więc w rejonach o najniższym stopniu umaszynowania gospodarstw. Inwestycje na budynki częściej niż w innych rejonach podejmowali chłopi z rejonów południowo- i środkowo-wschodniego. W rejonie południowo-zachodnim i opolskim natomiast odsetek gospodarstw inwestujących w budynki był ponad 10-krotnie niższy. W dziedzinie inwestycji na inwentarz żywy przodowały rejon środkowo-zachodni i środkowo-wschodni. Najmniejszy odsetek gospodarstw kupujących inwentarz żywy wykazuje rejon południowo-wschodni.

Znaczne różnice w kierunkach inwestycji występują w poszczególnych grupach obszarowych. Jest to szczególnie widoczne przy inwestycjach na maszyny rolnicze. We wszystkich badanych rejonach, w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa, wzrasta odsetek gospodarstw inwestujących w maszyny rolnicze. Inwestycje na maszyny szczególnie rozpowszechniły się w ostatnich latach.

Przed 1956 r. większe gospodarstwa rzadko inwestowały w maszyny. Np. w rejonie środkowo-wschodnim w latach 1952—1957 w grupie gospodarstw powyżej 12 ha średnio w roku podejmowało inwestycje na maszyny tylko 14,4% gospodarstw, podczas gdy w 1956/57 — 51,4% gospodarstw.

Należy przy tym przypomnieć, że w okresie 1956—1957 r. podaż maszyn na rynek była znacznie większa. Główne źródło zakupu maszyn dla chłopów w tym okresie stanowiły rozwiązane Gminne Ośrodki Maszynowe.

Udział poszczególnych rodzajów inwestycji w ogólnej sumie zainwestowanej na 1 gospodarstwo wskazuje, że najwięcej pieniędzy wydatkowano na budynki, następnie na maszyny i inwentarz żywy.

W okresie 1956/57, obejmującym 1,5 roku, wydatkowano średnio na inwestycje budowlane prawie taką sumę jak w okresie 1953—1955, obejmującym 3 lata, a na maszyny rolnicze nawet nieco więcej (tabela 3).

Tabela 2

Kierunki inwestycji w 1956/57 r.

Grupy obszarowe gospodarstw w ha	Na 100 gospodarstw zbadanych inwestowało w:			Wysokość sumy zainwestowanej na 1 gospodarstwo inwestujące w:			
	budynki	maszyny	inwen- tarz żywy	budynki		maszyny	inwen- tarz żywy
				ogółem	w tym gospo- darcze		
BADANE REJONY							
OGÓLEM	8,2	22,8	10,0	20 566	14 179	5 677	3 323
REJON ŚRODKOWO-ZACHODNI							
Razem	4,7	22,2	15,1	26 357	14 295	6 515	4 087
0,5 — 4	3,5	4,7	9,2	40 071	16 222	2 457	2 802
4 — 7	4,9	25,3	16,0	33 250	18 500	3 383	3 682
7 — 14	6,2	33,7	20,1	19 023	13 083	5 829	4 704
14 — 20	4,8	39,4	20,2	9 000	9 000	11 412	4 675
20 i więcej	2,4	41,5	14,6	20 000	20 000	11 385	4 710
REJON ŚRODKOWO-WSCHODNI							
Razem	12,0	31,1	13,6	16 721	10 612	5 598	2 794
0,5 — 4	11,4	13,5	12,4	18 919	10 735	4 546	2 543
4 — 8	12,5	33,1	13,4	14 993	10 668	4 695	2 888
8 — 12	12,8	43,6	15,4	16 543	9 203	5 825	2 721
12 i więcej	9,7	51,4	14,8	19 548	12 710	8 678	3 167
REJON POŁUDNIOWO-WSCHODNI							
Razem	10,4	18,1	5,0	23 097	17 694	3 993	2 468
0,5 — 3	9,1	8,8	4,4	23 955	17 783	4 079	2 373
3 — 6	10,5	26,4	5,2	21 533	16 928	3 587	2 540
6 — 10	17,8	39,1	8,1	22 808	19 889	5 238	2 691
10 i więcej	20,0	60,0	4,0	37 660	14 967	4 785	1 140
REJON POŁUDNIOWO-ZACHODNI							
Razem	0,7	22,4	10,9	10 198	10 198	8 794	4 442
0,5 — 4	1,1	3,8	3,0	3 878	3 878	6 985	3 153
4 — 10	0,2	36,5	14,7	2 000	2 000	8 435	5 028
10 — 12	—	45,5	10,2	—	—	9 963	5 655
12 i więcej	3,6	42,9	3,6	50 000	50 000	12 377	5 000
REJON OPOLSKI							
Razem	1,0	14,5	9,4	33 400	23 000	5 957	4 120
0,5 — 1	1,3	—	3,9	80 000	—	—	2 497
1 — 4	1,0	6,8	7,3	23 000	23 000	4 517	4 335
4 — 8	1,3	27,0	13,2	.	.	5 848	4 059
8 — 12	—	31,2	14,6	—	—	7 503	3 594
12 i więcej	—	—	11,1	—	—	—	10 896

Tabela 3

Porównanie udziału zainwestowanej sumy w latach 1953—1955 i 1956—1957

Grupy obszarowe gospodarstw w ha	Udział zainwestowanej sumy			
	w budynki		w maszyny	
	w t y m		w t y m	
	1953—1955 r. (3 lata)	1. I. 1956—1. II. 1957 r.	1953—1955 r. (3 lata)	1. I. 1956—1. II. 1957 r.

REJON ŚRODKOWO-ZACHODNI

Razem	62,4	37,6	39,5	60,5
0,5 — 4	46,2	53,8	75,4	24,6
4 — 7	55,1	44,9	49,3	50,7
7 — 14	69,6	30,4	44,0	56,0
14 — 20	87,6	12,4	24,9	75,1
20 i więcej	83,6	16,4	14,1	85,9

REJON ŚRODKOWO-WSCHODNI

Razem	50,5	49,5	41,9	58,1
0,5 — 4	48,2	51,8	49,3	50,7
4 — 8	56,3	43,7	44,5	55,5
8 — 12	43,1	56,9	37,3	62,7
12 i więcej	39,6	60,4	38,3	61,7

REJON POŁUDNIOWO-WSCHODNI

Razem	56,7	43,3	49,1	50,9
0,5 — 3	59,3	40,7	50,7	49,2
3 — 6	58,9	41,1	52,1	47,9
6 — 10	35,3	64,7	33,6	66,4
10 i więcej	20,2	79,8	54,2	45,8

Dokładniejszą orientację odnośnie kierunków inwestycji w poszczególnych rejonach kraju i w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw daje tabela 4, przedstawiająca strukturę zainwestowanej sumy.

Biorąc pod uwagę wszystkie badane rejony razem, dane zawarte w tabeli 4 potwierdzają poprzednie obserwacje: 50,9% zainwestowanej sumy poszło na budynki, 39,1% na maszyny, a 10% na inwentarz żywy.

W poszczególnych rejonach jednak struktura zainwestowanej sumy znacznie się różni. Najwyższą sumę na budynki przeznaczili chłopcy z rejonu południowo-wschodniego, najniższą z rejonu południowo-zachodniego. W rejonach środkowo-zachodnim i środkowo-wschodnim udział w nakładach na budownictwo jest podobny i wynosi 37,5% w rejonie środkowo-zachodnim i 48,6% w rejonie środkowo-wschodnim.

W badanych rejonach z ogólnej sumy przeznaczonej na budynki średnio około połowy przypada na budynki gospodarcze. W rejonie południowo-zachodnim udział sumy przeznaczonej na budynki jest wprawdzie bardzo niski, ale odnosi się wyłącznie do inwestycji w budynki gospodarcze.

Z tabeli 2 wynikało, że w 1956/57 r. najczęściej inwestowano w maszyny rolnicze. Tabela 4 wykazuje, że udział sum wydatkowanych na maszyny w ogólnej sumie zainwestowanej w maszyny jest duży i wynosi średnio od 22,3% w rejonie południowo-wschodnim do 78,0% w rejonie południowo-zachodnim.

Struktura zainwestowanej sumy w 1956/57 r.
(Suma zainwestowana ogółem = 100)

Grupy obszarowe w ha	Z ogólnej sumy zainwestowanej przypada na:				
	b u d y n k i		maszyny rolnicze	inventarz żywy	
	razem	w tym gospodarcze		razem	w tym krowy
BADANE REJONY					
Ogółem	50,9	28,1	39,1	10,0	4,4
REJON ŚRODKOWO-ZACHODNI					
Razem	37,5	16,2	43,8	18,7	6,4
0,5 — 4	78,8	20,5	6,6	14,6	7,9
4 — 7	53,2	22,2	27,7	19,1	7,7
7 — 14	28,9	17,0	48,0	23,1	6,6
14 — 20	7,4	7,4	76,5	16,1	5,2
20 i więcej	8,3	8,3	80,0	11,7	1,4
REJON ŚRODKOWO-WSCHODNI					
Razem	48,6	26,1	42,2	9,2	3,8
0,5 — 4	70,0	33,7	19,8	10,2	5,3
4 — 8	49,2	30,7	40,6	10,2	4,2
8 — 12	41,8	17,3	50,0	8,2	2,6
12 i więcej	27,8	16,1	65,3	6,9	2,7
REJON POŁUDNIOWO-WSCHODNI					
Razem	73,9	42,9	22,3	3,8	1,9
0,5 — 3	82,6	47,3	13,5	3,9	2,4
3 — 6	67,8	38,7	28,2	4,0	1,7
6 — 10	64,1	46,3	32,4	3,5	1,0
10 i więcej	72,1	17,2	27,5	0,4	—
REJON POŁUDNIOWO-ZACHODNI					
Razem	2,7	2,7	78,0	19,3	9,9
0,5 — 4	7,3	7,3	47,5	45,2	37,0
4 — 10	0,1	0,1	80,6	19,3	8,6
10 — 12	—	—	88,7	11,3	3,1
12 i więcej	24,6	24,6	72,9	2,5	—
REJON OPOLSKI					
Razem	21,9	10,6	53,8	24,3	13,8
0,5 — 1	91,4	—	—	8,6	8,3
1 — 4	27,8	27,8	35,5	36,7	19,8
4 — 8	11,3	9,7	66,3	22,4	11,0
8 — 12	—	—	81,7	18,3	10,6
12 i więcej	—	—	—	100,0	100,0

Inwestycje na inwentarz żywy najwyższe były w rejonach ziem odzyskanych: 19,3% w rejonie południowo-zachodnim i 24,3% w rejonie opolskim, najniższe natomiast w rejonie południowo-wschodnim. W rejonach środkowo-zachodnim i środkowo-wschodnim udział zainwestowanej sumy w inwentarz żywy jest podobny i wynosi około 10%.

We wszystkich rejonach w inwestycjach na inwentarz żywy jest znaczny udział nakładów na kupno krów — średnio około 50%.

Analizując tabelę 4 pod kątem różnych grup obszarowych gospodarstw obserwuje się, że udział wydatków na budynki (poza rejonem południowo-zachodnim) jest najwyższy w najmniejszej obszarowo grupie gospodarstw. Jest to związane z istnieniem w tej grupie dużego odsetka gospodarstw chłopów-robotników. Budują oni przede wszystkim domy mieszkalne.

W rejonie środkowo-zachodnim w najwyższych grupach obszarowych udział sumy przeznaczonej na budynki kilkakrotnie spada i obejmuje wyłącznie budynki gospodarcze. Podobnie przedstawia się sytuacja w rejonie opolskim.

W rejonie środkowo-wschodnim natomiast spadek udziału inwestycji na budynki w grupach większych jest znacznie słabszy, a w rejonie południowo-wschodnim w ogóle nie występuje.

Udział wydatkowanej sumy na maszyny rolnicze jest znacznie wyższy w większych obszarowo gospodarstwach, niż w mniejszych. Wiąże się to ściśle z częstszym podejmowaniem tych inwestycji przez gospodarstwa większe (tabela 2). Natomiast udział nakładów na inwentarz żywy jest raczej wyższy w mniejszych gospodarstwach. Zwraca uwagę również ten fakt, że udział wydatków na krowy w ogólnej sumie zainwestowanej w inwentarz żywy spada w większych grupach obszarowych. Wyjątek w tej dziedzinie stanowi rejon opolski.